Mette Vedsø *pisateljica*

V resnici sem kradljivka zgodb.

Gašper Stražišar

FOTOGRAFIJA
Nik Erik Neubauer

Mette Vedsø (1968) je diplomirala iz kemije in biotehnologije v Aarhusu na Danskem. Takoj po študiju se je vpisala na Akademijo za kreativno pisanje v Kopenhagnu. Svoje prvo delo je izdala leta 2011, od takrat napisala več kot petdeset knjig za otroke in mladino ter se uveljavila kot pisateljica. Vendar pa Mette Vedsø prestopa okvire pisateljevanja, saj je v svojem bistvu pripovedovalka zgodb. Njeno pisanje je občutljivo, rahločutno, polno empatije in poezije, pa tudi humorja.

Zapisuje tiste zgodbe, o katerih nočemo zares govoriti, a ne moremo mimo njih. Nič drugače ni v njeni knjigi *130 utripov na minuto*, ki jo je v slovenščino za založbo Miš prevedel Darko Čuden. Zgodba o najstnici Pi, ki jo šolski sistem, točkovanje, ocene in nenehni pritisk sovrstnikov spravi do napada tesnobe. Nenadoma se mora ustaviti, vzeti si mora odmor. Vpraša se, kako naprej. Odgovore pa najde šele takrat, ko v njen svet nepričakovano vstopijo ljudje s svojimi težavami, ki jih poskuša rešiti Pi, in pred njo se odpre popolnoma nov pogled na svet.

Mette Vedsø je tako temo tesnobe zavila v kratka poglavja z malo povedmi, ki se na trenutke zazdijo kot pesem. In prav s tem lahko mladim bralcem prenese še tako težko zgodbo. Na povabilo založbe Miš je Mette Vedsø obiskala šole po Sloveniji in predstavljala svoj roman ter rušila tabuje o tesnobi.

Če se za začetek preseliva daleč v preteklost, v obdobje vašega otroštva: kdaj so v vaš svet vstopile knjige in književnost?
Izredno težko vprašanje. Zdi se mi, da je to skoraj nemogoče določiti. Odraščala sem s kupom knjig, kolikor daleč se spominjam.

> Če si kot otrok obkrožen s knjigami in imaš možnost listati po slikanicah, prebirati besede, se ob knjigah učiti in odkrivati svet domišljije, to ostane s teboj, vpliva na razvoj tvoje osebnosti.

Spomnim se Astrid Lindgren, ki je v severnih deželah danes že pravi mit. Potem so tu seveda Hans Christian Andersen in slikanice. To so dela, ki so me prva obkrožala in zagotovo ostajajo z menoj. No, knjiga, ki me je najbolj zaznamovala in ima posebno mesto v mojem srcu, je *Deklica z vžigalicami*.

Je tisti prvi stik s knjigami v otroškem obdobju najpomembnejši, če želimo nekomu privzgojiti kulturo branja oziroma vzbuditi zanimanje za knjige?
Če si kot otrok obkrožen s knjigami in imaš možnost listati po slikanicah, prebirati besede, se ob knjigah učiti in odkrivati svet domišljije, to ostane s teboj, vpliva na razvoj tvoje osebnosti. In še danes lahko opazim, da se pri mojem pisanju poznajo vplivi zgodb, ki sem jih brala v otroštvu. Knjige gradijo značaj. Predvsem to!

So zgradile tudi vašega?
Tako je. Ne le značaj, ampak tudi jezik in besedni zaklad. Čeprav se sliši že obrabljeno, je književnost zares tista, ki širi naše poznavanje jezika in besed. Še danes, kot odrasla ženska in pisateljica, opažam, da v mojem besednem zakladu zmanjka kakšna beseda, izraz ali metafora. Zato se mi kot pisateljici za mladino in otroke zdi pomembno predvsem to, kakšen jezik bom uporabila, kakšne besede in izraze zapišem in kako bo to vplivalo na mlade bralce.

Kdaj ste kot pisateljica opazili, kakšno moč imajo vaše besede?
Ko sem začela pisati, se mi ni zdelo, da lahko močno vplivam na bralce. Z leti in potem ko sem že več napisala, pa sem ugotovila, da imajo moje knjige svoj doseg ter da z njimi spreminjam razmišljanje bralcev. Pisatelji se tu razlikujemo. Nekateri pišemo o notranjem dogajanju, nekateri o zunanjem, nekatere zanima strogi potek zgodbe, druge čustvenost. Sama sem med tistimi, ki poudarjajo jezik in notranjost likov.

Kakšen je vaš proces pisanja? Gre za navdih, ki pride nenadoma, ali za idejo, ki se postopoma gradi in dogradi?
Moj način ali navdih se vedno znova spreminja. Mislim, da imam neko obdobje razmišljanja, v katerem se rodi zgodba. Torej obdobje, ki nastane z nekim dogodkom, ki sem ga doživela, videla, slišala. In potem o njem razmišljam in razmišljam in sprva nimam namena ustvariti zgodbe. Ampak ko ta dogodek ostane z menoj dlje časa, se začne širiti in zapisovati. Imam pa metodo, da prvih deset strani zgodbe pišem zelo dolgo. Prvih deset strani je zame najpomembnejših. Takrat ustvarjam lik, prostor, dogodek. In teh deset strani ni nujno začetek knjige, ampak temelj, na katerega postavim zgodbo. Poleg tega na teh desetih straneh najdem ritem svojega pisanja, ki določa nadaljevanje ustvarjanja.

Torej nimate ustaljene oblike pisanja, ampak vedno znova odkrivate nove načine?
Lahko bi rekla, da je moja oblika potrpežljivost. (Smeh.) Torej, da prvih deset strani ne prehitevam. In ko zgodba steče, se ne ustavim več. Vsekakor pa nimam stalne forme, kje pa. Teoretiki zagotovo vidijo podobnosti, ampak trudim se odkrivati nove sisteme, ki mi ugajajo v danem trenutku. Zame so osebe in jezik tisto, kar poskušam vedno znova izpopolniti, dodelati, in kar me najbolj zanima. Včasih je strašljivo, ker ob začetku pisanja sploh ne vem, kam me bo zanesla pot.

Na neki način zgodbo odkrivate skupaj s svojimi liki?
Res je. Zgodbo odkrivam skupaj z njimi oziroma ta teče tako, kot se premikajo po njej osrednji liki. Nikoli ne vem, kdaj bo kdo potrkal na vrata, kdo bo kaj rekel … Vse to se dogaja čisto naravno, sproti in vedno drugače.

Koliko pa ste v pisanje vpeljali Mette, svoje življenje in zgodbe?
Pišem za otroke in mladostnike, a sama že kar nekaj časa nisem več mladostnica. Ne znam pa pisati o sebi oziroma zgodb za svoje sovrstnike. Zdi se mi preveč osebno izkustveno in s tem se nikoli nisem dobro spopadala. V resnici sem še vedno velik otrok. Svoje izkušnje, razmišljanja in občutke tako laže prenesem v otroško razmišljanje in včasih se sploh ne zavedam, da pišem o sebi. Tudi če se od dela popolnoma distanciram, bom na neki način pisala o sebi ali o nečem, kar sem sama doživela. In to je zame čar, ker ko delo prebiram čez nekaj časa, najdem povezave, o katerih sploh nisem razmišljala. Včasih pa se zavestno lotim vpletanja svoje izkušnje. Postavim si vprašanje, kaj bi se zgodilo, če bi v nekem trenutku ravnala drugače. In to zapišem. V resnici sem kradljivka zgodb. Kradem sebi in svojim bližnjim.

V Sloveniji imamo precej mladinske in otroške književnosti in tudi veliko avtoric in avtorjev, ki ustvarjajo za mlade. A še vedno ima ta oblika pisanja negativen prizvok, kot nekaj manjvrednega oziroma kot literatura, ki ni na visoki ravni. Kako je na Danskem?
Na žalost podobno. Veliko ljudi me še danes sprašuje, kdaj bom začela pisati resno literaturo. In to me prizadene. Kako je mladinska in otroška literatura lahko neresna? Tega ne razumem. Pisanje je zahtevno, ne glede na to, ali pišem za otroke, mladino, odrasle, strokovno literaturo in še bi lahko naštevala. Pisanje zahteva čas, potrpežljivost in vztrajnost. Odrasli bralci so sicer res bolj kritični in dosežeš jih večje število. Ampak otroška in mladinska literatura nista zato prav nič manj vredni. Nekako drugače je na Švedskem, saj od Astrid Lindgren naprej otroško in mladinsko književnost jemljejo resneje oziroma ima večji pomen na državni ravni. Želim si, da bi bilo povsod tako. Navsezadnje sem še vedno pisateljica.

> Veliko ljudi me še danes sprašuje, kdaj bom začela pisati resno literaturo. In to me prizadene. Kako je mladinska in otroška literatura lahko neresna? Tega ne razumem.

Omenili ste, da je doseg bralstva pri odraslih širši. Ali vam je bilo kdaj na vaši pisateljski poti težko in ste se želeli otresti otroške in mladinske literature?
Ne zares. Imam srečo, da so moje knjige priznane tako na Danskem kot v tujini. O njih se je veliko pisalo, govorilo, veliko jih je prevedenih. Otroci in mladina potrebujejo dobro literaturo, da se naučijo komunikacije in razumevanja sveta. Kot pisateljica in mati si želim, da bi vsi mladi brali le kakovostne knjige. Torej, nikoli se nisem želela znebiti otroške in mladinske književnosti. Obupala

Kradem sebi in svojim bližnjim.

pa sem pri nenehnem razlaganju, kaj je dobro in kaj ni. V digitalni dobi, pri hitrih informacijah in množičnih zaslonih, je to nemogoče.

Pravite, da je književnost tista, s katero izobražujemo. Ali to pomeni, da pri svojem pisanju vedno znova poskušate ustvariti moralni konec knjige ali pa vsaj odprete vprašanja in teme za nove pogovore?
Samo upam lahko, da s svojimi deli odpiram področja novega izpraševanja, sprožim razmišljanje in odpiram teme, ki so morda skrite. Želim odpreti vrata ali pa najti okno, skozi katero stopite v širši svet. Včasih se posreči, včasih ne. Ampak to je cilj: odpreti pot razmišljanju. Na koncu pa je vse odvisno od bralcev, od tega, kako bodo razumeli moj domišljijski svet.

Kdaj pa je delo dovolj dobro, da gre lahko v svet?
Za urednike in založnike sem precej naporna pisateljica. Z zgodbo ostajam toliko časa, dokler nisem z njo tako zadovoljna, da ne vidim več drugih poti, kam bi lahko zavila. Sem zelo stroga do sebe in mislim, da se to v mojih delih pozna. A ko knjigo čez čas spet preberem, vedno znova najdem kaj, kar bi lahko napisala drugače. Sicer pa zgodbo začutim. Vem, kdaj je čas, da ji pomaham v slovo in da odleti v svet. Jaz in zgodba sva eno.

Omenila sva že, da so vam izredno pomembni liki, njihov razvoj in zgodba. V knjigi, ki je zdaj prevedena v slovenščino, *130 utripov na minuto*, je junakinja romana deklica Pi. Kako je nastala?
Že veliko pred njenim nastankom sem vedela, da želim ustvariti zgodbo o tesnobi in depresiji ter o tem, kako se z njima spopasti. Ta zamisel je bila v moji glavi že dlje časa. Potem je nastala družina z edinko, iz nje se je razvilo stanovanje s sosedi in šele potem deklica Pi, ki so ji vsi ti prostori ustrezali. Najprej so nastala ozadja in potem osrednji lik. Želela sem ustvariti deklico, ki doživi napad tesnobe in depresije ter mora izstopiti iz cone udobja, če želi premagati oviro.

Ustvarili ste deklico, ki doživi napad tesnobe. Kar se mi je še posebej vtisnilo v spomin, so Pijini starši, ki so do nje preveč zaščitniški, in njeni »najboljši« prijateljici, ki se vedeta, kot da tesnoba ne obstaja. Torej je ne starši ne prijateljici ne podprejo zares. Kako se pravilno odzvati?
Zgodbo sem začela pisati že pred pandemijo. Na Danskem se je o tesnobi veliko govorilo, predvsem zaradi otrok, ki so jo doživljali zaradi preobremenjenosti v šoli. Moj sin je imel v srednji šoli dekle, ki je doživelo napad tesnobe, tu so bili tudi različni pogovori na nacionalnem radiu. Vse to je vplivalo na moje razmišljanje. Ampak nisem našla pravega odgovora na vprašanje, kaj storiti, če tesnobo doživlja nekdo izmed bližnjih. Zato sem ustvarila starše, prijateljice, starejšo gospo, sosede, ki vidijo Pijino tesnobo čisto drugače, na svoj način. To seveda ne pomeni, da so ravnali napačno! Še zdaleč ne. Samo drugače so dojemali tesnobo, a v resnici jo je zares doživela le Pi. Tako sem vzpostavila vse možne poti, ki se odpirajo pred njo. Kot junakinja pa je pravo pot iz tesnobe našla sama.

In ta pot je bila za Pi poznanstvo s starko, ki vse pove brez zadržkov?
Pi je našla način, kako se »znebiti« tesnobe, ob pomoči starke. Ta jo je potiskala iz cone obdobja, ni pazila, kaj govori, ampak je stvari povedala tako, kot jih je videla, in popolnoma iskreno. Pi je bila sprva osupla, a je sčasoma ugotovila, da je imela starka prav. Prijateljstvo v najstniških letih pa še zdaleč ni tako trdno kot pozneje v življenju. Je le prehodno prijateljstvo, kot je v zgodbi ugotovila Pi. Poiskala si je nove, iskrene ljudi. Želela sem torej predstaviti njen svet in vse možne vplive nanj ter tako odpreti razmišljanje, kako bi ravnali sami, če bi spoznali nekoga, ki doživlja tesnobo. V bistvu bi bil naslov knjige lahko Pijin svet.

Starka, soseda in njena hči, ki ima posebne potrebe, so liki, ki Pi spoznavajo skupaj z bralcem, vidijo stvari take, kakršne so, in ji zares pomagajo.
Včasih se zgodi, da so ljudje, ki nenadoma pridejo v naše življenje, tisti, ki nam najbolj pomagajo. Najbližji ljudje namreč za nas preveč skrbijo. Starši bodo vedno znova poskusili narediti čisto vse, da bi se njihov otrok počutil bolje. Enako velja za najbližje prijatelje.

Včasih potrebujemo zunanji pogled?
Tako je. Ker tuje osebe nikoli ni strah povedati iskreno. Vidi nas popolnoma drugače kot najbližji. Pi je potrebovala prav to. Nekoga od zunaj.

Torej ta knjiga še zdaleč ni le za mladino, temveč tudi za odrasle.
Knjiga pripoveduje o temi, ki je vsesplošno prezrta. Središče dogajanja je Pi, okoli katere so starši, prijateljice in drugi, kot nekakšne puščice, ki nanjo pritiskajo in vplivajo na njeno življenje. Mora se jih otresti, če se želi rešiti tesnobe. Najti mora novo Pi. Knjiga je torej namenjena vsem, seveda. Tako odraslim kot otrokom in učiteljem. Marsikdo se bo našel v njej. Bodisi kot Pi bodisi kot kateri drug lik.

No, pa vendar ji na koncu čisto vsi pomagajo, ne le starka in sosedje ...
Skozi življenje nikoli ne moremo iti čisto sami. Pi je potrebovala starše, ki so preveč skrbeli zanjo. Potrebovala je prijateljici, da uvidi, da nista iskreni. Potrebovala je starko, sosedo in njeno hčerko. S tem je gradila odnose in sebe in na neki način odrasla. Pi je razpadla in morala poiskati novo Pi. In to novo Pi so morali sprejeti tako starši kot prijateljici. Gre torej za zgodbo razvoja. A ne razvije se le Pi, temveč vsi v zgodbi, vsak po svoje.

In to je življenje, kajne?
Točno tako. To je življenje.

Oblika romana *130 utripov na minuto* je zelo posebna. Poglavje je včasih le poved, včasih več strani, včasih poezija, včasih proza, torej vsakič kaj novega. Kako je nastala ta forma pisanja, načrtno ali naravno?
Načrtno. Podobno sem uporabila že v prejšnjem romanu. Poezija mi je bila vedno blizu in od nekdaj sem jo želela spraviti v roman. In to sem tu na neki način dosegla. Vprašala sem se: kako poetično pisati o težki temi? Kako na probleme odgovarjati poetično? In potem so nastala ta kratka, skoraj enopovedna poglavja, ki povedo več kot trideset strani skupaj.

> Prvih deset strani je zame najpomembnejših. Takrat ustvarjam lik, prostor, dogodek. In teh deset strani ni nujno začetek knjige, ampak temelj, na katerega postavim zgodbo.

Je bilo težje ustvarjati v tej formi?
Bilo je čisto naravno. Na neki način kot pisanje slikanice, v kateri je na eni strani le ena poved. Na zelo malo straneh moraš povedati zelo malo. In sama vedno rada krajšam poglavja, zato mi ta oblika ni povzročala težav. Predvsem pa mi je to omogočalo vpletanje humorja, ki sprosti težo teme. S kratko formo sem lahko resna in hkrati neresna. Nastalo je podzavestno in mislim, da mi je uspelo. Roman je lahkotno branje s težko temo, ki še vedno prenese sporočilnost. Priznam, da sem, čeprav sem zelo zahtevna do sebe, na to knjigo kar ponosna.

Zelo preprosto in hkrati zelo zahtevno vprašanje: zakaj, menite, naj mladi preberejo vaš roman?
Lahka vprašanja so vedno najtežja! (Smeh.) Mislim, da roman ponudi celostno sliko, kako se spopasti s tesnobo ali pa kako se odzvati, če ima naš bližnji težave z njo. Ponudi nam odgovore in vprašanja. Predvsem pa pokaže, da ni ovire v življenju, ki bi nas ustavila pred tem, da živimo naprej. Če smo odprti, če poslušamo, se pogovarjamo in predvsem, če beremo in slišimo, zmoremo premagati še tako težke ovire. In teh ovir je v najstniških letih zelo veliko. Upam, da bo ta roman, zgodba deklice Pi, vsaj delno odprl in razjasnil pot mladim.

Končajva tale pogovor takole: kaj vam pisanje in književnost pomenita?
Književnost in pisanje sta prostora, ki me pretresata, spodbujata k razmišljanju, ohranjata pri življenju, me učita, ustvarjata, gradita kot človeka ... S pisanjem, branjem in književnostjo na splošno sem si vedno odgovarjala na vprašanja. Književnost nam postavlja ogledalo in nam da misliti. Si predstavljate svet brez nje? Jaz si ga ne.